

6. Мартынич Е.Г. Особое мнение судьи по уголовному делу. - Кишинев, Штинца, 1981. - С.8-10.
7. Гиндин М.П. О природе особого мнения судьи в уголовном процессе // Совершенствование законодательства о суде и правосудии. М., 1985. - С.124-125.
8. Джатиев В. Особое мнение судьи // Советская юстиция. - 1993. - №15. - С.22.
9. Басков В.И., Темушкин О.П. Прокурор в суде первой инстанции по уголовным делам. - М.:Юридлит., 1972. - С.109.
10. Феофанов Ю.В. Тайна совещательной комнаты - М.: Юридлит., 1974. - С.4.
11. Зусь Л., Резниченко И. Особое мнение судьи // Советская юстиция - 1989. - №11. - С.29.
12. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. Т.П. - М., 1968.
13. Нажимов В.П. Отношения между судьями в составе суда // Осуществление правосудия по уголовным делам. - Калининград, 1987. - С.41-42.

W. Hryniuk

SEKRET OF MEETING ROOM OF THE JUDGES AS ONE OF THE GUARANTEES OF THE PRINCIPLE OF THEIR INDEPENDENCE IN COURT HEARING

The article is devoted to the problem question of the secret meeting room of the judges as one of the guarantees of the principle of their independence and the submission to the law in the criminal process of Ukraine.

ЕТИЧНІ ОСНОВИ СУДОВИХ ДЕБАТІВ

Будь-яка професійна діяльність не може бути індивідуальною в етичному плані, здійснюватися поза тими моральними принципами і нормами, які сформувалися в суспільстві. Здійснення правосуддя діяльність не тільки юридична. Вона має яскраво виражений моральний характер, моральну спрямованість. В його основі, крім правових принципів, лежать глибокі етичні принципи, які в певній мірі визначають весь устрій кримінального судочинства, зміст його конкретних норм та інститутів, взаємовідносини, які виникають між учасниками процесу в ході розслідування і вирішення кримінальної справи.

На думку Матвієнка С.А., вплив етичних основ на здійснення правосуддя досягається подвійним чином:

1) шляхом все більшого проникнення моральних категорій у сферу права, закріплення правил моралі в правових нормах, надання цим правилам обов'язкової юридичної сили;

2) шляхом безпосереднього впливу етичних вимог, які лежать поза правовим регулюванням, на поведінку і дії учасників кримінального судочинства [1, с.17].

Та обставина, що кримінальне судочинство має не тільки правовий, але й моральний аспект, пронизане етичними основами, викликає необхідність суворого дотримання етичних правил, які в сукупності складають предмет судової етики. Судова етика - це вчення про моральні основи слідчої і судової діяльності, її моральні принципи і критерії [2, с.105].

Відносно судових дебатів, етичні вимоги виражаються в добросовісному виконанні учасниками судових дебатів своїх професійних обов'язків, високому почутті відповідальності за доручену справу, суворій принциповості при здійсненні своїх функцій, намаганні виключити можливість прийняття помилкового судового рішення.

Ми погоджуємося з думкою Строговича М.С. про те, що необхідною складовою частиною етичних основ судових дебатів є вдумливе людське відношення до підсудного і його долі, піклування про законні інтереси потерпілого та інших учасників судочинства, щире і наполегливе бажання знайти правду, максимальна уважність, яка виключає можливість помилки, необгрунтованих висновків [3, с.180].

Етичний зміст судових дебатів не зводиться до встановлення взаємовідносин між учасниками судових дебатів, поваги до суду, та інших учасників судового розгляду. На нашу думку, етичний аспект судових дебатів - більш широке поняття, і воно відноситься до всієї промови

державного обвинувача, захисника, інших учасників судових дебатів, які виступають з промовами.

Судову промову слід піддати критичному перегляду з позиції моралі, моральної дозволеності, а її мірилом може служити відоме твердження про те, що мета не може виправдовувати засоби, і високі цілі можуть досягатися тільки етичним способом.

Коні А.Ф. вважав, що “в області судового змагання проведення в життя етичних основ тісно пов’язане з розробкою того, що є морально дозволено або недозволено в судових дебатах. Ось чому можна і навіть треба і говорити про етичну підкладку судового красномовства” [4, с. 66].

Судові дебати носять полемічний характер. Виступаючи в суді, прокурор, захисник та інші учасники процесу обґрунтовують своє тлумачення фактів, заперечують неправильні, з їх погляду, твердження протилежної сторони, вказуючи на неспроможність аргументів, які наводяться. При цьому можливий гострий полемічний спір, активне відстоювання своєї позиції.

Але при всіх обставинах цей спір повинен проходити коректно, по-діловому, в обстановці взаємної поваги. Неприпустимим є використання судових дебатів для з’ясування особистих стосунків, образливих випадів, спроб будь-якими засобами добитися успіху. Судовий поєдинок вимагає витримки, спокою і чесності. Як справедливо зауважує Адамов С., “боротися треба за істину, а не за становище переможця” [5, с. 18].

Полеміка повинна бути достатньо енергійною, рішучою, компромісною і морально виправданою. Не повинні мати місце випадки, в яких полеміка переноситься на особу суперника, ведеться грубо, нетактовно. Тому ми погоджуємося з твердженням Гольдінера В.Д. про те, що “чим значніші розбіжності, тим гостріше ведеться спір, тим більше стриманості і такту повинно проявлятися його учасниками, тим суворіше вони повинні відноситися до своїх слів і тверджень, своїх роздумів” [6, с. 166].

Етичний аспект судових дебатів потрібно віднести і до особи судового оратора. Необхідно визнати правильною, сучасною і принциповою тезу про те, що “якими би не були правила діяльності, вони можуть втратити свою силу і значення в недосвідчених, грубих і недобросовісних руках” [4, с. 34].

Проблема особи судового оратора і сьогодні залишається гострою, оскільки переконаність судового виступу, його вплив на слухачів багато в чому залежать від особи, яка проголошує судову промову, його поглядів, життєвої позиції, правил, яких він дотримується, від його поведінки в суспільстві і його морального обличчя.

Насамперед необхідно зазначити, що немає ніякої можливості чітко відмежувати етичні і процесуальні норми. Етичні норми, які реалізуються в судочинстві, не відокремлюючись від процесуальних норм, включаються

в їх зміст, є необхідним компонентом правових приписів і вимог, яким вони внутрішньо притаманні. Вони визначають моральний зміст, потенціал і значення процесуальних норм, вказують етично допустимі способи реалізації моралі.

У зв’язку з цим необхідно розглянути етику учасників судових дебатів. Проведемо аналіз етичних основ судового виступу державного обвинувача і захисника як професійних учасників судових дебатів.

Головна етична вимога, яку повинна задовольняти обвинувальна промова прокурора, – це правильність позиції прокурора по суті, суворі відповідність його висновків закону, об’єктивність, справедливість як самої позиції прокурора, так і всіх його роздумів. Взагалі, обвинувальна промова повинна відповідати нормам моралі, але найбільш яскравим вираженням етичних поглядів прокурора є суспільна оцінка злочину, характеристика особи підсудного і потерпілого.

Етичного погляду, найскладнішим елементом обвинувальної промови є характеристика підсудного. Прокурор не повинен забувати, що він говорить про людину, яка ще не визнана злочинцем. До того ж суд має право не погодитися з прокурором, тому характеристика підсудного повинна бути об’єктивною, підтверджуватися доказами по справі і впливати з її матеріалів. Але в усіх випадках це потрібно робити спокійно, не виходячи за рамки етично дозволеного.

Неприпустимо і неетично шукати дані, які мають образливий характер і не відносяться до справи. На нашу думку, прокурору не слід оголошувати відомості про інтимне і особисте життя підсудного, якщо це не має суттєвого значення для справи. Аналогічні етичні вимоги повинні ставитися і до характеристики потерпілого, адже у своїй промові прокурор може дати порівняльну характеристику потерпілого і підсудного.

В той же час, при негативній характеристиці потерпілого, вона повинна бути також об’єктивною, коректною, стриманою і обґрунтованою. Етичних вимог необхідно дотримуватися і по відношенню до процесуального противника. Можна критикувати, спростовувати в промові твердження захисника, але все це повинно робитися з повагою, тактовно, ввічливо. В судовому засіданні прокурор повинен пам’ятати: якою б важливою і великою не була роль прокурора в процесі, проте єдиним органом правосуддя є суд.

Завершальним етапом діяльності адвоката-захисника в суді є проголошення ним захисної промови. Оскільки захисник проголошує свою промову після прокурора, він повинен внести щось нове у висвітлення вже встановлених фактів, по-новому проаналізувати докази і охарактеризувати особу підсудного.

Як і обвинувальна промова прокурора, промова захисника має велике громадське, юридичне і моральне значення. Етичну основу виступу захисника в суді, на думку Поляк А., складають об'єктивність, корисність і принциповість [7, с. 57].

Під час проголошення судової промови, як і протягом усього судочинства, захисник повинен уважно, дбайливо і з повагою відноситися до підсудного. Адже підсудний ще не засуджений. І в судових дебатах до нього треба відноситися з позиції презумпції невинуватості, поважати його гідність, людські почуття, уникаючи всього, що може спричинити йому біль і страждання.

Перед захисником, під час проголошення промови, постає більш складніше завдання ніж дотримання такту і стриманості: як сумістити енергію, наступальний характер і послідовність у виконанні свого професійного обов'язку з моральним імперативом? Для того, щоб промова відповідала моральним вимогам, у ній повинна бути дана фактична, правова і суспільна оцінка справи.

Захисник при будь-яких обставинах не має права говорити неправду, не може обходити мовчанням обвинувальні докази, якщо він спростовує вину підсудного. Суд і всі присутні в залі чекають відповіді від захисника на питання про законність і обґрунтованість обвинувачення головного питання по справі.

Що стосується підзахисного, то захисник може давати йому тільки позитивні характеристики в силу своїх професійних обов'язків. Тим часом не слід необґрунтовано і бездоказово його вихвалити.

Найбільш складним, з морального погляду, є питання про те, що треба розуміти під правильною оцінкою фактичних обставин справи? Чи має право захисник заперечувати обвинувачення, наводити в промові докази, достовірність яких є для нього сумнівною? З приводу цього питання можна зустріти суперечливі думки. Полянський Н.Н. на це питання відповідає так: "Чи може захисник використовувати для захисту докази:

- а) завідомо для нього недостовірні;
- б) достовірність яких для нього сумнівна.

У першому випадку - не може, в другому - може. Він зобов'язаний надати всі твердження, які говорять на користь достовірності, оскільки суд має право очікувати від учасників процесу, що вони нададуть йому докази, захисник свої міркування, потрібні для всесторонньої оцінки обставин справи" [8, с. 63].

Прямо протилежну точку зору відстоював Кан Н.П.: "Якщо захисник приходить до висновку про сумнівну достовірність такого доказу, тоді, користуючись ним, він ризикує перетворитися із захисника підсудного в борця проти правосуддя" [9, с. 197].

На нашу думку, немає жодних підстав ставити знак рівності між завідомо недостовірними доказами і такими, які викликають сумнів у своїй достовірності.

Таким чином, наводити в судовій промові твердження, неспроможність яких є очевидною для захисника, означає схилити суд до неправди, висловлювати точку зору, протилежну тій, яку розділяє сам захисник: означає маніпулювати в промові твердженнями, звільняючи себе від моральних обмежень. А у випадку визнання за захисником права використовувати в промові завідомо неспроможні, суперечливі істині твердження, означає охарактеризувати його як людину, яка не діє за совістю.

Отже, можна зробити висновок, що, наводячи в судовій промові твердження, які зводяться до штучної, суперечливої життєвій правді оцінки фактичних обставин, захисник веде себе не тільки неетично, але й професійно безпорадно. Ми погоджуємося з думкою Строговича М.С. про те що "якщо в справі є сумнівні докази і твердження, захисник повинен ретельно аналізувати їх, показати і аргументувати сумнівність цих доказів і тверджень і після цього зробити висновок: будь-який сумнів тлумачиться на користь обвинуваченого" [10, с. 90].

Відповідно до цього, на нашу думку, питання про право захисника використовувати в судовій промові те чи інше твердження повинно вирішуватися таким чином: при чіткому усвідомленні неспроможності, суперечливості твердження життєвій правді використовувати його неприпустимо. А в тих випадках, коли достовірність і відповідність твердження викликає у захисника деякі сумніви, його можна використовувати. Інше вирішення даного питання було б необґрунтованим обмеженням прав захисту.

В суді можна спостерігати таку картину: прокурор і захисник так захоплюються спором, так намагаються "перемогти" один одного, що забувають про підсудного, про суд, про справу. Прокурору і захиснику треба пам'ятати про єдину мету: сприяти суду у з'ясуванні істини з різних гочок зору і доступними засобами [11, с. 40].

Отже, учасники судових дебатів повинні шанобливо відноситися до гідності один одного, проявляти нетерпимість до високомірності і зазнайства, суворо дотримуватися вимог закону і норм моралі. Особливо шанобливим має бути відношення учасників судових дебатів до суду. Вони не повинні ставити під сумнів його компетентність, висловлювати недовіру до нього, вступати з ним у конфлікт, не підпорядковуватися розпорядженням головуючого, протиставляти себе складу суду.

І тут особливе значення має такт. Тому неприпустимим є перебивати свого процесуального суперника під час промови або репліки, присікуватися до мовних і стилістичних помилок, діалектичних слів, пере-

дражнювати манеру говорити, міміку, жести. Не можна піддаватися приманці "одержати словесну перемогу, жертвуючи моральними вимогами" [12, с. 91].

Все сказане дає змогу зробити висновок, що моральні цілі правосуддя не можуть бути досягнуті будь-якими засобами, оскільки лише моральні засоби здатні забезпечити їх досягнення. Етичні основи вимагають від особи, яка виступає з судовою промовою, індивідуального підходу до кожної справи, що розглядається, врахування особливостей осіб, які беруть участь у справі, несприятимості приниження їх людської гідності, об'єктивності в оцінці фактів і доказів; відсутності упередженості і односторонності у висвітленні обставин справи. Виконуючи свої професійні функції, виступаючи в судових дебатах, обвинувач і захисник не мають права використовувати незаконні засоби і методи для відстоювання своєї позиції, наполягати на твердженнях, які не підтверджені матеріалами справи, вчиняти дії, що спрямовані на умисне затягування судового розгляду, свідомо вводити суд і осіб, які присутні в залі судового засідання, в оману. Таким чином, основою взаємовідносин між судом, державним обвинувачем і захисником повинні бути: взаємна повага до місії кожного суб'єкта процесуальної діяльності, рівне відношення суду до їх інтересів і реальне забезпечення судом їх прав.

1. Матвиенко Е. А. Судебная речь. М. 1976. – С.17.
2. Перлов И. Д. Судебная этика // Советское государство и право. – №12. –1970. С.105.
3. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. – Т.1 М., 1968. – С.180.
4. Кони А. Ф. Нравственные начала в уголовном процессе. – М., 1967. С.66.
5. Адамов Е. Искусство убеждать и воздействовать // Советская юстиция. №6. 1966. – С.18;
6. Гольдинер В. Д. Защитительная речь. – М., 1970. – С.166.
7. Поляк А. Этические особенности судебной речи адвоката. // Социалистическая законность. №2. – 1976. – С.57.
8. Полянский Н. Н. Правда и ложь в уголовной защите. М. 1927. С.63.
9. Кан Н. П. Некоторые вопросы адвокатской этики. – М., 1967. С.197.
10. Строгович М. С. Деятельность адвокатов в качестве защитников обвиняемых // Советское государство и право. – №8. 1981. – С.90.
11. Смирнов В. Суд, государственный обвинитель и адвокат: этика взаимоотношений // Российская юстиция. - №6. 1995. - С.40.
12. Киселев Я. С. Этика адвоката. Л., 1974. – С.91.

O.Zahyrskiy

ETHICAL BASES OF COURT DEBATES

The article investigates the questions connected with the ethical bases of court debate. The author characterizes the ethic of court speeches of all members of court debate in criminal trial.

МОТИВАЦІЯ ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ ТА СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА

Ефективність боротьби зі злочинністю багато в чому залежить від фундаментального вивчення мотивації протиправної поведінки. Проблеми мотивації і мотивів поведінки, специфіка їхнього встановлення при доказуванні постійно знаходяться в центрі уваги філософів, психологів і юристів. Вивчення мотиву злочину здійснюється шляхом з'ясування психологічної сутності діяльності і поведінки людини. Причому взаємозв'язок загальнопсихологічного і юридичного (кримінально-правового, кримінально-процесуального, криміналістичного і т.д.) розуміння мотивів виражається співвідношенням загального і частки, роду і виду.

В основі злочинної поведінки лежать ті чи інші мотиви. Юристи вважають, що злочини відбуваються, головним чином, з користі, помсти, ревнощів, хуліганських, сексуальних спонукань. Як і глибинні психологічні фактори відображають ці мотиви, у чому їхній суб'єктивний зміст?

Більшість психологів вважають мотивом усвідомлене спонукання (потреби людини, дії, що відбуваються поза зв'язком з міркуваннями). Юристи визначають мотив злочину як спеціальне юридичне поняття, що виражає внутрішній, психологічний стимул, спонукання до здійснення протиправного діяння чи як усвідомлене спонукання, прийняте особою як ідеальну підставу на здійснення протиправного діяння [13, с.9]. Отже, потреби стають мотивом лише тоді, коли вони пройшли процес мотивації, тобто переломилися через свідомість суб'єкта і зіставилися зі своїм об'єктом.

У мотивах конкретизуються потреби, які і визначають спрямованість мотивів. В однієї людини не може бути незліченної кількості потреб, але багатство мотиваційної сфери виявляється в їхній розмаїтості і взаємодоповнюваності. Взаємодіючи між собою, вони підсилюють чи послаблюють один одного, вступають у взаємні протиріччя, в результаті чого може з'явитися аморальна і навіть злочинна поведінка.

Окремі вчинки, а тим більше поведінка людини в цілому, у тому числі і злочинна, в основному спрямовуються не одним, а декількома мотивами, що знаходяться один з одним у складних ієрархічних відносинах. Серед них є ведучі, котрі і стимулюють поведінку, надають їй особистісний зміст. Так, у більшості випадків в основі розкрадань лежать не тільки корисливі мотиви, але і мотиви самоствердження особистості в очах престижної (референтної) групи [14, с.80].